

Національний
університет
водного господарства
та природокористування

Міністерство освіти і науки України
Національний університет водного господарства та
природокористування
Навчально-науковий інститут економіки та менеджменту
Кафедра суспільних дисциплін

07-03-274М

Методичні вказівки

до підготовки семінарських занять з навчальної дисципліни
«ІСТОРІЯ СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ

(ДАВНІ ТА СЕРЕДНІ ВІКИ)»

HISTORY OF SLAVIC PEOPLES

(ANCIENT AND MIDDLE AGES)

для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
за освітньо-професійною програмою «Історія»
спеціальності 014.03 «Середня освіта (Історія)»

денної і заочної форм навчання

for applicants of I (bachelor's) level of education
specialties 014 Secondary education (014.03 History)

Рекомендовано науково-методичною
радою з якості ННІЕМ
Протокол № 4 від 22.12.2021 р.

Рівне – 2021

Методичні вказівки для підготовки семінарських занять з навчальної дисципліни «ІСТОРІЯ СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ (ДАВНІ ТА СЕРЕДНІ ВІКИ)» для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня за освітньо-професійною програмою «Історія» спеціальності 014.03 «Середня освіта (Історія)» денної та заочної форми навчання [Електронне видання] / Олексін Ю. П., Шевчук Т. Є. – Рівне : НУВГП, 2021. – 32 с.

Укладачі: Олексін Ю. П., доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри суспільних дисциплін; Шевчук Т. Є., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри суспільних дисциплін.

Відповідальний за випуск

Зав. кафедри суспільних дисциплін

Олексін Ю. П.

Керівник групи забезпечення спеціальності

Олексін Ю. П.

© Олексін Ю. П.,
Шевчук Т. Є., 2021
© НУВГП, 2021

ЗМІСТ

Вступ	4
Теми семінарських завдань	5
Тематика та зміст семінарських занять	5
Тематика лекцій з дисципліни «Історія слов'янських народів (давні та середні віки)»	26
Підсумковий контроль знань з дисципліни (перелік питань до іспиту)	30
Список рекомендованої літератури	31

ВСТУП

Навчальна дисципліна «Історія слов'янських народів (давні та середні віки)» є важливою складовою частиною загального курсу всесвітньої історії. Хронологічно вона охоплює події від початків етногенезу європейських народів та становлення державності у Центрально-Східній Європі і до завершення Середньовіччя, що супроводжувалося Великими географічними відкриттями, падінням Візантії, формуванням загальноєвропейського економічного ринку.

Особливістю курсу є його багатоплановість і дискусійність теоретичних проблем, синкретичний характер розглядуваних подій та явищ, пропонованих студентам до засвоєння, порівняння процесів що відбувалися у сусідніх з українськими землями країнах, що дозволяє більш повно проаналізувати суперечності у вітчизняній історії.

«Історія слов'янських народів (давні та середні віки)» – це дисципліна, яка вивчає політичні, соціокультурні, економічні процеси в конкретних формах і просторово-часових вимірах. Важливою особливістю курсу є те, що він зорієнтований на засвоєння і застосування студентами спеціальності 014.03 – Середня освіта (історія), теоретичних знань з ранньої історії центрально-європейського регіону, усвідомлених умінь і навичок, необхідних для роботи в навчальних закладах середньої освіти.

Мета дисципліни «Історія слов'янських народів (давні та середні віки)» полягає в тому, щоб, спираючись на методологічні принципи історичної науки, використовуючи найновіші здобутки історіографії, сформувані у студентів спеціальності 014 Середня освіта (Історія) знання про головні етапи та події в історії слов'янських народів. Розглянути основні соціальні, економічні, політичні, етно-конфесійні та культурні процеси у європейському регіоні, проаналізувати труднощі, здобутки та специфіку в процесі формування державності у Центрально-Східній та Південній Європі у давні часи і середньовіччі.

Теми семінарських занять

№ з/п	Назва теми	Кіл-ть год. денна форма	Кіл-ть год. заочна форма
1.	Тема 1. Найдавніша історія слов'ян.	2	1
2.	Тема 2. Полабські та поморські слов'яни в добу раннього середньовіччя.	2	1
3.	Тема 3. Польські землі в давнину	2	1
4.	Польські землі в давнину	2	1
5.	Польські землі в давнину	2	-
6.	Тема 4. Словацькі землі в давнину.	2	1
7.	Словацькі землі в давнину.	2	1
8.	Тема 5. Історія Чеських земель в середньовічну добу.	2	1
9.	Історія Чеських земель в середньовічну добу.	2	1
10.	Тема 6. Південні слов'яни в добу середньовіччя.	2	1
11.	Тема 7. Східні слов'яни в добу середньовіччя	2	1
	Разом	22	10

ТЕМАТИКА ТА ЗМІСТ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Семінарське заняття №1

ТЕМА 1. Найдавніша історія слов'ян.

Аудиторна робота: усне опитування, співбесіда, заслуховування доповідей, дискусія, робота з тестами, робота з понятійним апаратом.

План

Національний університет
водного господарства

1. Предмет, завдання та проблеми курсу «Історія слов'янських народів». Хронологія та періодизація.
2. Слов'яни у II ст.. до н.е. – V ст.. н.е. Період слов'янської єдності. Розселення слов'ян в Європі. Рух слов'ян на Балкани та в Елладу.
3. Проблеми етногенезу давніх слов'ян. Гіпотези та концепції прабатьківщини слов'ян.
4. Проблема слов'янської прабатьківщини.
  - А) Витоки та походження давніх слов'ян.
  - Б) Лінгвістика і антропологія щодо походження слов'ян.
  - В) Археологічні джерела щодо походження слов'ян.
  - Г) Антропологічні особливості слов'ян.
5. Перші історичні відомості про слов'ян. Союзи слов'янських племен.
6. Відносини слов'янського світу з народами та країнами Сходу I тис. н.е. (Іранці, араби, Хазарський каганат VII – X ст., Візантія).
7. Відносини слов'янського світу з народами та країнами Західної Європи в період Ранняго Середньовіччя (північні германці, Норвегія, Данія, Швеція, Англія, Нормандія, Франки, угорці).
8. Суспільно-політичний устрій.
9. Розвиток господарства та економіки.
10. Релігійні вірування давніх слов'ян. Становлення слов'янської культури.

Питання та завдання:

1. Охарактеризуйте зміст періодизацій історії слов'ян.
2. Порівняйте основні періодизації історії слов'ян.
3. Проаналізуйте сучасний стан джерелознавства історії слов'янських народів.
4. Розкрийте зміст та дайте характеристику першим історичним відомостям про слов'ян.
5. Проаналізуйте основні підходи щодо проблеми походження слов'ян.
6. Розкрийте зміст сучасних теорій походження слов'ян.
7. Розкрийте сучасний стан історіографії історії слов'янських народів.

Практикум: Підготувати словник термінів: слов'яністика, слов'язознавство, цивілізація, компаративістика, формація, етнос, етногенез, історіографія, джерелознавство.

Список рекомендованої літератури

1. Абашин Н. С., Козак Д. Н., Синиця Є. В., Терпиловський Р. В. Давні слов'яни. Археологія та історія : навчальний посібник. К. : «Стародавній світ», 2012. 366 с.: 417 рис.
2. Власто А. П. Запровадження християнства у слов'ян: Вступ до середньовіч. історії слов'янства. З англ. Пер. Р. Ткачук та Ю. Терех; Худож. оформ. С. Полохайло. К. : Юніверс, 2004. с. 496: іл. Бібліогр.: С. 456–496.
3. Зашкільняк Л. О., Крикун М. Г. Історія Польщі. Від найдавніших часів до наших днів / Леонід Зашкільняк, Микола Крикун. Львів : Львівський національний університет ім. Івана Франка, 2012. 759 с.
4. Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до ХХ ст.). Курс лекцій : навч. посібник / В. І. Яровий, П. М. Рюдяков, В. П. Шумило та ін. Вид 2-ге, стереотипне. К. : Либідь, 2003. 632 с.
5. Чорній В. П. Історія Болгарії. Львів : ПАІС, 2007. 404 с.: іл., карти.
6. Середньовічне населення межиріччя Верхнього Пруту та Середнього Дністра (XI – перша половина XIII ст.). Чернівці : Зелена Буковина, 2006. с. 284
7. Баран В. Д., Козак Д. Н., Терпиловський Р. В. Походження слов'ян. К., 1991 . 386 с.
8. Историография истории южных и западных славян. М., 1987. 237 с.
9. История южных и западных славян : курс лекций. М., 1979. 450 с.
10. Источниковедение истории южных и западных славян. М., 1998. 280 с.
11. Кись Я. П. Етногенез слов'ян. Львів, 1985. 234 с.
12. Лаптева Л. П. Гуситское движение в освещении современников. Источники и материалы для практических занятий. М., 1992. 215 с.
13. Лаптева Л. П. История Чехии периода феодализма (V век – 1648 г.) : учебное пособие. М., 1993. 300 с.

14. Макова Е. С. История южных и западных славян. Период феодализма (VI - середина XVIII в.): учебно-методическое пособие. М., 1987. 180 с.
15. Москаленко А. Е. Возникновение и развитие феодальных отношений у южных славян. Хорваты и сербы. М., 1978. 223 с.
16. Павленко Ю. В. Передісторія давніх русів у світовому контексті. К., 1991. 154 с.
17. Петров В. П. Походження слов'ян. К., 1991. 161 с.
18. Яровий В. І. Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до XX ст.). Курс лекцій : навч. посібник. К., 2003. 632 с.
19. Анна Комнина. Алексиада / вст., пер., комент. Я. Н. Любарського. М., 1965. 150 с.
20. Інститут археології Національної Академії наук України. URL. <http://www.iananu.kiev.ua/>

Семинарське заняття №2

ТЕМА 2. Полабські та поморські слов'яни в добу раннього середньовіччя.

Аудиторна робота: усне опитування, співбесіда, заслуховування доповідей, дискусія, робота з тестами, робота з понятійним апаратом.

План

1. Франко-Слов'янське протистояння.
2. Вендська держава слов'ян.
3. Підкорення німцями Полабських слов'ян.
4. ПолабськоПоморські слов'яни в описах сучасників.
  - А) Археологічні культури Полабськопоморських слов'ян.
  - Б) Географічний опис земель Полабсько-Поморських слов'ян та їх розселення.
  - В) Історіографія історії Полабсько-поморських племен.
  - Г) Релігійні вірування Полабсько-Поморських слов'ян.
  - Д) Аркона – священне місто.
  - Ж) Суспільно-політичний розвиток.
  - З) Економічний розвиток.

Індивідуальна робота

«ЛІТЕРАТУРНІ ПАМ'ЯТКИ ТА АРХЕОЛОГІЧНІ ДЖЕРЕЛА ПРО ІСТОРІЮ ПОЛАБСЬКО-ПОМОРСЬКИХ СЛОВ'ЯН»

1. Полабсько-Поморські слов'яни в описах сучасників.
2. Археологічні культури Полабсько-поморських слов'ян.
3. Географічний опис земель Полабсько-Поморських слов'ян та їх розселення.
4. Історіографія історії Полабсько-поморських племен.

Список рекомендованої літератури

1. Абашина Н., Козак Д., Синиця Є., Терпиловський Р. Давні слов'яни. Археологія та історія : навчальний посібник. Київ : Стародавній світ, 2012. 366 с.
2. Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до ХХ ст.). Курс лекцій : навч. посібник / В. І. Яровий, П. М. Рюдяков, В. П. Шумило та ін. Вид 2-ге, стереотипне. К. : Либідь, 2003. 632 с.
3. Историография истории южных и западных славян. М. 1987. 237 с.
4. История южных и западных славян : курс лекций. М., 1979. 450 с.
5. Источниковедение истории южных и западных славян. М., 1998. 280 с.
6. Кісь Я. П. Етногенез слов'ян. Львів, 1985. 234 с.
7. Макова Е. С. История южных и западных славян. Период феодализма (VI - середина XVIII в.) : учебно-методическое пособие. М., 1987. 180 с.
8. Грацианский Н. Л. Борьба славян и народов Прибалтики с немецкой агрессией в средние века. Москва, 1943.
9. Исследования послavianо-германским отношениям. Москва, 1971.
10. История южных и западных славян: Курс лекций. Москва, 1979.
11. Любавский М. История западных славян. Москва, 1918.
12. Нидерле Л. Славянские древности. Москва, 1956.
13. Повинский А. Балтийские славяне в борьбе с немцами в УШ-ХІІ вв. Санкт-Петербург, 1877.

14. Седов В. В. Славяне в раннее средневековье. Москва, 1995.
15. Флоря Б. Н. Отношения государства и церкви у восточных и западных славян. Эпоха средневековья. Москва, 1992
16. Яровий В. І. Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до ХХ ст.). Курс лекцій : навч. посібник. К., 2003. 632 с.
17. Інститут археології Національної Академії наук України. URL: <http://www.iananu.kiev.ua/>
18. Автореферати дисертацій. URL: <http://www.lib.ua-ru.net/dissertation/code-07.00.04.html>
19. URL: http://www.hrono.ru/libris/lib_g/gudz2.php
20. Інститут археології Національної Академії наук України. URL: <http://www.iananu.kiev.ua/>

Семинарське заняття № 3-5

ТЕМА 3. Польські землі в давнину

Аудиторна робота: усне опитування, співбесіда, заслуховування доповідей, дискусія, робота з тестами, робота з понятійним апаратом.

План

Заняття 1

1. Польські племена у VI – IX ст.
2. Політичний розвиток у X – на початку XII ст. Генезис Польської державності Пястів. Мешко I.
3. «Хрещення» та християнізація польських земель.
4. Польська культура XIII – XIV ст.
  - Еволюція церкви.
  - Освіта, просвіта, наука.
  - Краківський університет.
  - Суспільна думка.
  - Література та мистецтво.
  - Книгодрукування.
  - Розвиток польської мови.
  - Господарський побут та соціально-економічний лад.
5. Організація польської держави у X – XIII ст.

- Основні віхи політичного розвитку.
- Криза польської державності.
- Економічні та соціальні відносини у X – на початку XII ст.

ПИТАННЯ Й ЗАВДАННЯ

1. Розкрийте еволюцію господарства, соціальних відносин, злет та кризи лужицької культури.
2. Розкрийте демографічні характеристики Польських племен у VI – IX ст..
3. Розкрийте етапи становлення соціально-політичної структури, економічних відносин, організації влади та господарства Польських племен у VI – IX ст..
4. Охарактеризуйте релігійні вірування та язичницькі уявлення Польських племен у VI – IX ст..
5. Проаналізуйте правління перших представників династії Пястів.
6. Проаналізуйте правління Мешка I.
7. Проаналізуйте процес прийняття християнства.
8. Порівняйте соціально – економічну та політичну ситуацію в Польщі у VI-IX ст.. та X – початку XII ст..
9. Охарактеризуйте розвиток демографічної сфери, внутрішньої колонізації, сільського господарства, ремесла та торгівлі, в соціальній структурі у X – початку XII ст.
10. Охарактеризуйте польські князівства у XII ст..
11. Розкрийте об'єднавчі тенденції та державний устрій Польщі у XII ст.

Заняття 2

1. Основні віхи політичного розвитку Польщі в XIII-XV ст.
  - Польські князівства.
  - Об'єднавчі тенденції.
  - Державний устрій Польщі.
  - Складання єдиного станової держави в XIV-XV ст.
  - Казимир III Великий (1333- 1370).
  - Відносини з Тевтонським орденом.
  - Кревська унія.
  - Грюнвальдська битва.

- Формування органів станового представництва.
- 2. Економічний розвиток в XIII-XV ст.
  - Форми колонізації і перебудова аграрних відносин.
  - Стан міст, торгівлі, гірської видобутку.
  - Соціальна структура.
  - Духовенство.
  - Селянство.
  - Лицарство-шляхта.
  - Складання станових привілеїв шляхти.
  - Міщани.

ПИТАННЯ Й ЗАВДАННЯ

1. Визначте характерні риси притаманні польській культурі на різних етапах з IX по XVIст.. та порівняйте їх між собою.
2. Проаналізуйте еволюцію світоглядних та релігійних уявлень поляків з IX по XVIст.
3. Проаналізуйте польські літературні пам'ятки IX-XVIст..
4. Проаналізуйте розвиток освіти, просвіти та культури Польщі у IX-XVIст..
5. Розкрийте особливості появи книгодрукування у Польщі та особливості розвитку польської мови.

Заняття 3

1. Політичний розвиток та соціально-економічний розвиток польської держави в XVI - першій половині XVII ст. Проблема абсолютизму.
  - "Екзекуціоністський" рух шляхти в першій половині XVI ст. - Боротьба короля, шляхти і магнатеріїв.
  - Люблінська унія (1569). Політична криза 1570-х років.
  - Особливості внутрішньополітичного розвитку Речі Посполитої в кінці XVI - першій половині XVII ст.
2. Зовнішня політика польської держави в XVI - першій половині XVII ст.
3. Фільварковопанщинної системи господарювання: причини її виникнення, природа, історична роль.
4. Селянське господарство в XVI ст.

5. Розвиток міста, ремесла і торгівлі, гірських промислів.
6. Стани і соціальні групи. Шляхта. Духовенство. Селянство. Городяни.
7. Соціальні конфлікти.
8. Польська культура в XVI - першій половині XVII ст.

Список рекомендованої літератури

1. Абашин Н. С., Козак Д. Н., Синиця Є. В., Терпиловський Р. В. Давні слов'яни. Археологія та історія : навчальний посібник. К. : «Стародавній світ», 2012. 366 с.: 417 рис.
2. Власто А. П. Запровадження християнства у слов'ян: Вступ до середньовіч. історії слов'янства. З англ. Пер. Р. Ткачук та Ю. Терех; Худож. оформ. С. Полохайло. К. : Юніверс, 2004. с. 496: іл. Бібліогр.: С. 456–496.
3. Зашкільняк Л. О., Крикун М. Г. Історія Польщі. Від найдавніших часів до наших днів. Львів: Львівський національний університет ім. Івана Франка, 2012. 759 с.
4. Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до XX ст.). Курс лекцій : навч. посібник / В. І. Яровий, П. М. Рюдяков, В. П. Шумило та ін. Вид 2-ге, стереотипне. К. : Либідь, 2003. 632 с.
8. Кісь Я. П. Етногенез слов'ян. Львів, 1985. 234 с.
9. Макова Е. С. История южных и западных славян. Период феодализма (VI - середина XVIII в.) : учебно-методическое пособие. М., 1987. 180 с.
10. Яровий В. І. Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до XX ст.). Курс лекцій : навч. посібник. К., 2003. 632
11. Інститут археології Національної Академії наук України. URL: <http://www.iananu.kiev.ua/>

Семінарське заняття № 6-7

ТЕМА 4. Словацькі землі в давнину.

Аудиторна робота: усне опитування, співбесіда, заслуховування доповідей, дискусія, робота з тестами, робота з понятійним апаратом.

План

Заняття 1

1. Князівство «Само».

2. Велико-Моравська держава.

3. Словаччина у X – XIV ст.

4. Економічний, політичний і соціальний розвиток. Взаємовідносини з сусідами.

5. Розвиток освіти у середньовічній Словаччині.

6. Архітектура Словацьких міських центрів.

7. Культура Словаччини у X – XIV ст.

Практикум: Зробити порівняльний аналіз розвитку Вендської та Великоморавської держав

Заняття 2

Словацькі землі в XV – XVII ст.

1. Словаччина в XV-XVII ст.

- Економічний розвиток

- Занепад міст.

- Поширення гуситської ідеології. Діяльність "братчиків".

2. Словаччина в центрі боротьби за угорську корону.

3. Економіка Словаччини в XVI ст.

4. Гуманістичне спрямування в культурі Словаччини XV ст.

- Замкове зодчество.

- Розквіт станкового готичної живопису.

5. Словаччина XVII ст.

- Особливості процесу формування словацької народності.

6. Словацькі землі - центр боротьби між угорською шляхтою та Габсбургами. Повстання 1678 і 1703 рр.

7. Економічний розвиток Словаччини у XVIII ст. Розквіт гірничої металургії.

8. Політичне становище словацьких територій в XVIII ст.

- Освічений абсолютизм Марії Терезії у Словаччині.

- Реформи Йосифа II.

- Словацьке Просвітництво.

- Розвиток науки. Матей Бел.

- Міська культура.

Питання й завдання

1. Проаналізуйте процес включення словацьких територій в Угорське королівство у Х-ХІст.
2. Розкрийте територіально – адміністративну організацію Словаччини.
3. Охарактеризуйте економічний розвиток та соціальну структуру словацьких земель в Х-ХІст.
4. Охарактеризуйте словацькі землі в умовах феодалної роздробленості.
5. Охарактеризуйте діяльність Матуша Чак Тренчинського.
6. Охарактеризуйте положення міст у ХІV ст. на території словацьких земель.
7. Охарактеризуйте словацьку культуру та розвиток мистецтва і освіти.
8. Охарактеризуйте економічний розвиток Словаччини у ХV ст.
9. Розкрийте суть занепаду міст та поширення гуситської ідеології.
10. Розкрийте суть діяльності «братиків».
11. Розкрийте місце Словаччини у боротьбі за Угорську корону.
12. Охарактеризуйте економічний розвиток та соціальну структуру Словаччини у ХVІст..
13. Розкрийте суть гуманістичного напрямку в культурі Словаччини у ХV ст.
14. Дайте характеристику основним культурним спрямуванням у ХV ст..
15. Охарактеризуйте особливості процесу формування словацької народності.
16. Охарактеризуйте Словацькі землі, як центр боротьби між угорською шляхтою та Габсбургами.

Практикум: Зробити презентацію: культура середньовічної Словаччини.

Список рекомендованої літератури

1. Абащин Н. С., Козак Д. Н., Синиця Є. В., Терпиловський Р. В. Давні слов'яни. Археологія та історія : навчальний посібник. К. : «Стародавній світ», 2012. 366 с.: 417 рис.

2. Власто А. П. Запровадження християнства у слов'ян: Вступ до середньовіч. історії слов'янства / З англ. Пер. Р. Ткачук та Ю. Терех; Худож. оформ. С. Полохайло. К. : Юніверс, 2004. с. 496: іл. Бібліогр.: С. 456–496.
3. Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до ХХ ст.). Курс лекцій: навч. посібник / В. І. Яровий, П. М. Рюдяков, В. П. Шумило та ін. Вид 2-ге, стереотипне. К. : Либідь, 2003. 632 с.
4. Баран В. Д., Козак Д. Н., Терпиловський Р. В. Походження слов'ян. К., 1991. 386 с.
5. Историография истории южных и западных славян. М., 1987. 237 с.
6. История южных и западных славян : курс лекций. М., 1979. 450 с.
7. Источниковедение истории южных и западных славян. М., 1998. 280 с.
8. Кісь Я. П. Етногенез слов'ян. Львів, 1985. 234 с.
9. Лаптева Л. П. История Чехии периода феодализма (V век – 1648 г.). Учебное пособие. М., 1993. 300 с.
10. Макова Е. С. История южных и западных славян. Период феодализма (VI - середина XVIII в.) : учебно-методическое пособие. М., 1987. 180 с.
11. Петров В. П. Походження слов'ян. К., 1991. 161 с.
12. Яровий В. І. Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до ХХ ст.): курс лекцій : навч. посібник. К., 2003. 632

Семінарське заняття №8 -9

ТЕМА 5. Історія Чеських земель в середньовічну добу.

Аудиторна робота: усне опитування, співбесіда, заслуховування доповідей, дискусія, робота з тестами, робота з понятійним апаратом.

План

Заняття 1

1. Чехія в період Ранняго Середньовіччя (X-XII ст.).
- Формування держави Пржемысловичів.

- Соціально-економічний розвиток та соціальний устрій чеської держави.
  - Культурне значення Великої Моравії.
  - Культурна політика Карла IV.
  - Створення Празького університету.
  - Розвиток літератури та літописання у Чехії.
  - Архітектура, скульптура та образотворче мистецтво Чехії у середні віки.
2. Занепад чеської державності (XV – перша половина XVII ст.).
- Економічна та політична ситуація.
  - Соціальна структура.
  - Управління, фінанси.
  - Ослаблення королівської влади, шляхетська опозиція.
3. Гуситський рух в XV ст.
- Ідеологічні передумови гусизму.
  - Діяльність Яна Гуса.
  - Формування основних таборів гуситського руху.
  - Гуситська революція. Гуситські війни.
  - Нова фаза гуситського руху.
  - Політична боротьба в період з 1437 по 1471 рр. Іржі з Подебрад.

ПИТАННЯ Й ЗАВДАННЯ

1. Охарактеризуйте етапи розвитку Чеської культури середньовіччя.
2. Порівняйте культурні тенденції Чехії та Словаччини доби Середньовіччя.
3. Розкрийте основні риси розвитку літератури та літописання у середньовічній Чехії.
4. Охарактеризуйте етапи розвитку архітектури, скульптури та образотворчого мистецтва Чехії.
5. Проаналізуйте вплив протестантизму та пізнього русизму на розвиток Чеської культури.

Заняття 2

1. Соціально-економічний і політичний розвиток Чехії з 1471 по 1526 рр.

- Політичний устрій чеської держави.
  - Положення окремих верств суспільства.
  - Об'єднання чеською та угорською корон під владою Владислава з династії Ягеллонів.
  - Ослаблення королівської влади.
  - Розвиток станової держави.
2. Соціально-політичний розвиток чеських земель у складі Габсбурзької монархії 1526-1620 рр.
- Обрання Фердинанда I Габсбурга чеським королем і його політика.
  - Конфлікти станів з королем.
  - Повстання 1547р.
  - Економічний розвиток.
  - Релігійна боротьба.
  - Громада чеських братів.
  - Загострення політичних протиріч у кінці XVI - початку XVII ст.
  - Чеське станове повстання 1618-1620 рр.
3. Чеські землі в період Тридцятирічної війни.
- Військові дії на території Чехії.
  - Політичні та соціальні наслідки Тридцятилітньої війни для чеських земель.
  - Торжество католицької Контрреформації.
  - Економічні наслідки війни.
  - Ян Амос Коменський.

Список рекомендованої літератури

1. Абашин Н. С., Козак Д. Н., Синиця Є. В., Терпиловський Р. В. Давні слов'яни. Археологія та історія: навчальний посібник. К. : «Стародавній світ», 2012. 366 с.: 417 рис.
2. Власто А. П. Запровадження християнства у слов'ян: Вступ до середньовіч. історії слов'янства / З англ. Пер. Р. Ткачук та Ю. Терех; Худож. оформ. С. Полохайло. К. : Юніверс, 2004. с. 496: іл. Бібліогр.: С. 456–496.
3. Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до XX ст.). Курс лекцій : навч. посібник / В. І. Яровий, П. М. Рюдяков, В. П. Шумило та ін. Вид 2-ге, стереотипне. К. : Либідь, 2003. 632 с.

4. Баран В. Д., Козак Д. Н., Терпиловський Р. В. Походження слов'ян. К., 1991. 386 с.
5. Историография истории южных и западных славян. М., 1987. 237 с.
6. История южных и западных славян : курс лекций. М., 1979. 450 с.
7. Источниковедение истории южных и западных славян. М., 1998. 280 с.
8. Кісь Я. П. Етногенез слов'ян. Львів, 1985. 234 с.
9. Лаптева Л. П. История Чехии периода феодализма (V век – 1648 г.): учебное пособие. М., 1993. 300 с.
10. Макова Е. С. История южных и западных славян. Период феодализма (VI - середина XVIII в.). Учебно-методическое пособие. М., 1987. 180 с.
11. Петров В. П. Походження слов'ян. К., 1991. 161 с.
12. Яровий В. І. Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до XX ст.). Курс лекцій : навч. посібник. К., 2003. 632

Семинарське заняття №10

ТЕМА 6. Південні слов'яни в добу середньовіччя.

Аудиторна робота: усне опитування, співбесіда, заслуховування доповідей, дискусія, робота з тестами, робота з понятійним апаратом.

План

1. Утворення болгарської держави та народності. Перше Болгарське царство.

- Прийняття християнства.
- Болгарія наприкінці IX – початок XI ст.
- Болгарія у битвах з Візантією та під її владою.
- Падіння візантійської влади та утворення Другого Болгарського царства.
- Друге Болгарське царство у XIV ст.

Практикум: Розробити порівняльну таблицю: прийняття Християнства в слов'янських землях

Питання й завдання

1. Розкрийте основні моменти та причини утворення болгарської держави та народності.
2. Охарактеризуйте співвідносини слов'ян та Візантійської імперії у VI – VIIст.
3. Охарактеризуйте співвідносини слов'ян та протоболгар.
4. Розкрийте внутрішню та зовнішню політику болгарських ханів.
5. Розкрийте процес та особливості прийняття християнства в Болгарії.
6. Охарактеризуйте церковну організацію.
7. Проаналізуйте становище Болгарії за князювання Бориса I.
8. Проаналізуйте процес церковного будівництва.
9. Опишіть боротьбу за автокефалію болгарської православної церкви.
10. Охарактеризуйте Діяльність Костянтина-Кирила Філософа та Мефодія.
11. Розкрийте значення Кирило-Мефодіївського спадку на теренах Болгарії.
12. Розкрийте становище Болгарського народу наприкінці IX – на початку XIст.
13. Охарактеризуйте просвітницьку діяльність Климента Охридського, Костянтина Преславського, Іоанна Екзарха, Чорноризця Храбра.
14. Охарактеризуйте внутрішню кризу та послаблення Болгарії за царювання Петра.
15. Охарактеризуйте Балканські походи київського князя Святослава.
16. Охарактеризуйте війни з Візантією.
17. Дайте визначення Богомилству та його значення серед інших еретичних вчень.
18. Охарактеризуйте місце Болгарії у битвах з Візантією.

19. Розкрийте процес встановлення візантійського господарювання.
20. Охарактеризуйте боротьбу за визволення болгарського народу з під влади Візантії.
21. Визначте причини падіння візантійської влади у Болгарії.
22. Визначте головні причини виникнення Другого Болгарського царства.
23. Розкрийте стан сільського господарства, торгівлі та ремесла у XII - XIVст.
24. Проаналізуйте побут населення Болгарії у XII - XIVст.
25. Визначте значення повстання Івайла.
26. Визначте причини послаблення Другого Болгарського царства у другій половині XIIIст.
27. Проаналізуйте становище Другого Болгарського царствау XIV ст.
28. Проаналізуйте причини наростання відцентрових тенденцій та територіальних втрат Болгарії.
29. Проаналізуйте значення церкви для Болгарії XII – XIV ст.
30. Визначте значення та наслідки діяльності Патріарха Євфимія Тирновського.
31. Визначте значення та наслідки діяльності Григора Цимболака.
32. Охарактеризуйте та порівняйте соціально – економічний розвиток Болгарії за часів Першого та Другого Болгарського царств.

2. Складання сербської державності.

- Князівства Зети і Рашки.
- Прийняття християнства.
- Сербія в часи правління Стефана Душана (1331-1355).
- «Законник Стефана Душана».
- Війни з Болгарією та Візантією.
- Становлення та розвиток державних інститутів.
- Соціальноекономічний стан.
- Розповсюдження кирилиці.

Практикум: Розробити порівняльну таблицю: прийняття Християнства в слов'янських землях.

3. Утворення Чорногорії.

- Експансія Османської імперії та Венеції.
- Міські та селянські рухи у Хорватії, Славонії та Далмації.

Практикум: Підготувати Есе на тему: «Спільне коріння слов'янських мов»

4. Утворення Боснійського королівства.

- Роль боснійської церкви.
- Розвиток землеробства та гірничої справи.

Індивідуальна робота. «ЕКОНОМІЧНИЙ, СОЦІАЛЬНИЙ ТА КУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК БОСНІЇ У X– ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XV ст.»

1. Культура Боснії.
2. Соціокультурний зміст богомилства.
3. Боснія – культурна та конфесійна контактна зона

Практикум: Скласти Есе на тему: «Слов'янська цивілізація – міф, чи реальність?»

5. Хорвати між Франкською та Візантійською імперіями у VII-IX.

- Хорватія у другій половині XI ст..
- Хорватські землі наприкінці XII – в середині XIV ст.

Підготувати повідомлення:

1. «Соціальні та визвольні рухи на території середньовічних Чорногорії та Хорватії».
2. «Хорватська культура в середні віки».

Завдання по темі.

1. Виділити характерні риси Хорватської та Чорногорської середньовічних культур, сформовані на спільній протослов'янській основі.
2. Які нові риси внесло християнство у формування культур Чорногорії та Хорватії?

3. Визначити вплив глаголиці та кирилиці на формування середньовічної Хорватської літератури.

4. Охарактеризувати найдавніші з пам'яток Хорватської та Чорногорської писемності.

5. З'ясувати основні риси Хорватської та Чорногорської церковної архітектури, порівняти їх.

6. Дубровник і Далмація в X – XI ст.

- Специфіка розвитку далматинського міста.

- Далматинська торгівельна республіка Дубровник.

Практикум: Зробити порівняльну таблицю: розвиток Південнослов'янських народів в раннє та розвинене Середньовіччя.

7. Південнослов'янські землі під владою Османів (XIV – перша половина XVII ст.).

- Болгарський народ під владою Османської імперії (XV-XVII ст.).

- Сербські землі в другій половині XVI - XVIII ст.

- Антитурецькі повстання.

- Хорватські землі в XV-XVIII ст.

- Міські та селянські рухи в Хорватії, Славонії і Далмації.

- Освічений абсолютизм і його політика.

- Боснійські землі в XVI-XVIII ст.

- Падіння Боснії і Герцеговини.

- Ісламізація населення.

- Чорногорія в XVI-XVII ст. Утворення Чорногорії.

- Експансія Османської імперії та Венеції.

- Соціально-економічний устрій.

- Національно-визвольна боротьба. Роль церкви

Список рекомендованої літератури

1. Абашин Н. С., Козак Д. Н., Синиця Є. В., Терпиловський Р. В. Давні слов'яни. Археологія та історія : навчальний посібник. К. : «Стародавній світ», 2012. 366 с.: 417 рис.

2. Власто А. П. Запровадження християнства у слов'ян: Вступ до середньовіч. історії слов'янства / З англ. Пер. Р. Ткачук та Ю. Терех;

Худож. оформ. С. Полохайло. К. : Юніверс, 2004. с. 496: іл.
Бібліогр.: С. 456–496.

3. Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до ХХ ст.). Курс лекцій : навч. посібник / В. І. Яровий, П. М. Рюдяков, В. П. Шумило та ін. Вид 2-ге, стереотипне. К. : Либідь, 2003. 632 с.
4. Чорній В. П. Історія Болгарії. Львів : ПАІС, 2007. 404 с.: іл., карти.
5. Баран В. Д., Козак Д. Н., Терпиловський Р. В. Походження слов'ян. К., 1991. 386 с.
6. История южных и западных славян : курс лекций. М., 1979. 450 с.
7. Кісь Я. П. Етногенез слов'ян. Львів, 1985. 234 с.
8. Макова Е. С. История южных и западных славян. Период феодализма (VI - середина XVIII в.): учебно-методическое пособие. М., 1987. 180 с.
9. Москаленко А. Е. Возникновение и развитие феодальных отношений у южных славян. Хорваты и сербы. М., 1978.
10. Петров В. П. Походження слов'ян. К., 1991. 161 с.
11. Яровий В. І. Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до ХХ ст.). Курс лекцій : навч. посібник. К., 2003. 632 с.
12. Інститут археології Національної Академії наук України. URL: <http://www.iananu.kiev.ua/>

Семінарське заняття №7

ТЕМА 7. Східні слов'яни в добу середньовіччя

Аудиторна робота: усне опитування, співбесіда, заслуховування доповідей, дискусія, робота з тестами, робота з понятійним апаратом.

План

1. Об'єднавчі процеси в Руських землях у XIII – сер. XV ст.

- Передумови об'єднання руських земель навколо Москви.
- Русь за правління Юрія Долгорукого (1154-1157).
- Суперництво Москви та Твері.
- Держава Рюріковичів.
- Боротьба Русі з манголо-татарською навалою.

2. Суспільно-політичне життя у VIII – IX ст.

- Білоруські землі у складі Київської Русі.
- Перші державні утворення на території Білорусі.
- Полоцьке князівство.
- Білоруські землі за правління князя Всеслава Чародія.
- Турово-Пінське князівство.
- Господарство та соціальні відносини на білоруських землях.
- Ремесла торгівля та шлях «З варяг у греки».
- Дохристиянська релігія у білорусів.
- Прийняття християнства в Білорусі та розвиток культури.
- Літопис Єфросинії Полоцької.
- Писемність, освіта, школи. Літописи. Література.
- Архітектура та мистецтво. Побут.

3. Державно-політичне становлення Великого князівства Литовського.

4. Політичне становище Речі Посполитої XVI –XVII ст.

- Адміністративно-правові та соціальні відносини.
- Розвиток економіки в містах та сільській околиці.
- Релігійно-культурна політика.

5. Утворення і зміцнення Російської централізованої держави (XV – XVI ст.).

- Об'єднання руських земель в єдиній Руській державі та зміни у відносинах між владою та суспільством.
- Формування в Росії станів і Опричнина Івана IV.

6. Народи Східної Європи у другій половині XV –XVI ст.

- Росія у першій половині XVII ст.
- Соціально-економічний розвиток Росії в першій половині XVII ст.
- Особливості Російського історичного процесу та його фактори. Криза землеробства та її довготривалий характер.
- Фінансова система та податкова політика.
- Феодальне землеволодіння та господарство.
- Соціальні відносини та політика керівництва.
- Неземлеробська сфера господарської діяльності.
- Структура державної влади та система управління.
- Еволюціонування російської монархії до абсолютизму.

Список рекомендованої літератури

1. Абашин Н. С., Козак Д. Н., Синиця Є. В., Терпиловський Р. В. Давні слов'яни. Археологія та історія: навчальний посібник. К. : «Стародавній світ», 2012. 366 с.: 417 рис.
2. Власто А. П. Запровадження християнства у слов'ян: Вступ до середньовіч. історії слов'янства / З англ. Пер. Р. Ткачук та Ю. Терех; Худож. оформ. С. Полохайло. К. : Юніверс, 2004. с. 496: іл. Бібліогр.: С. 456–496.
3. Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до ХХ ст.). Курс лекцій : навч. посібник / В. І. Яровий, П. М. Рюдяков, В. П. Шумило та ін. Вид 2-ге, стереотипне. К. : Либідь, 2003. 632 с.
4. Чорній В. П. Історія Болгарії. Львів : ПАІС, 2007. 404 с.: іл., карти.
5. Баран В. Д., Козак Д. Н., Терпиловський Р. В. Походження слов'ян. К., 1991 . 386 с.
6. История южных и западных славян : курс лекций. М., 1979. 450 с.
7. Кісь Я. П. Етногенез слов'ян. Львів, 1985. 234 с.
8. Макова Е. С. История южных и западных славян. Период феодализма (VI - середина XVIII в.): учебно-методическое пособие. М., 1987. 180 с.
9. Москаленко А. Е. Возникновение и развитие феодальных отношений у южных славян. Хорваты и сербы. М., 1978.
10. Петров В. П. Походження слов'ян. К., 1991. 161 с.
11. Яровий В. І. Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до ХХ ст.). Курс лекцій : навч. посібник. К., 2003. 632 с.
12. Інститут археології Національної Академії наук України. URL: <http://www.iananu.kiev.ua/>

ТЕМАТИКА ЛЕКЦІЙ З ДИСЦИПЛІНИ

«Історія слов'янських народів (давні та середні віки)»

ЛЕКЦІЯ № 1-2 (4 год)

Тема 1. Найдавніша історія слов'ян.

План

1. Предмет, завдання та проблеми курсу «Історія слов'янських народів». Хронологія та періодизація.

2. Слов'яни у II ст.: до н.е. – V ст.: н.е. Період слов'янської єдності. Розселення слов'ян в Європі. Рух слов'ян на Балкани та в Елладу.
3. Проблеми етногенезу давніх слов'ян. Гіпотези та концепції прабатьківщини слов'ян.
4. Проблема слов'янської прабатьківщини.
  - А) Витоки та походження давніх слов'ян.
  - Б) Лінгвістика і антропология щодо походження слов'ян.
  - В) Археологічні джерела щодо походження слов'ян.
  - Г) Антропологічні особливості слов'ян.
5. Перші історичні відомості про слов'ян. Союзи слов'янських племен.
6. Відносини слов'янського світу з народами та країнами Сходу I тис. н.е. (Іранці, араби, Хазарський каганат VII – X ст., Візантія).
7. Відносини слов'янського світу з народами та країнами Західної Європи в період Ранняго Середньовіччя (північні германці, Норвегія, Данія, Швеція, Англія, Нормандія, Франки, угорці).
8. Суспільно-політичний устрій.
9. Розвиток господарства та економіки.
10. Релігійні вірування давніх слов'ян. Становлення слов'янської культури.

ЛЕКЦІЯ №3 (2 год.)

Тема 2. Полабські та поморські слов'яни в добу раннього середньовіччя.

План

1. Франко-Слов'янське протистояння.
2. Вендська держава слов'ян.
3. Підкорення німцями Полабських слов'ян.
4. Полабсько-Поморські слов'яни в описах сучасників.
  - А) Археологічні культури Полабсько-поморських слов'ян.
  - Б) Географічний опис земель Полабсько-Поморських слов'ян та їх розселення.
  - В) Історіографія історії Полабсько-поморських племен.
  - Г) Релігійні вірування Полабсько-Поморських слов'ян.
  - Д) Аркона – священне місто.
  - Ж) Суспільно-політичний розвиток.

З) Економічний розвиток.

Е) Культура Полабсько-Поморських слов'ян.

ЛЕКЦІЯ № 4 – 6 (6 год.)

Тема 3. Польські землі в давнину

План

1. Польські племена у VI – IX ст.
2. Політичний розвиток у X – на початку XII ст. Генезис Польської державності Пястів. Мешко I.
3. «Хрещення» та християнізація польських земель.
4. Польська культура XIII – XIV ст.
5. Організація польської держави у X – XIII ст.
6. Основні віхи політичного розвитку Польщі в XIII-XV ст.
7. Економічний розвиток в XIII-XV ст.
8. Політичний розвиток та соціально-економічний розвиток польської держави в XVI - першій половині XVII ст. Проблема абсолютизму.
9. Зовнішня політика польської держави в XVI - першій половині XVII ст.
10. Фільварковопанщинної системи господарювання: причини її виникнення, природа, історична роль.
11. Селянське господарство в XVI ст.
12. Розвиток міста, ремесла і торгівлі, гірських промислів.
13. Стани і соціальні групи. Шляхта. Духовенство. Селянство. Городяни.
14. Соціальні конфлікти.
15. Польська культура в XVI - першій половині XVII ст.

ЛЕКЦІЯ № 7-8 (4 год.)

Тема 4. Словацькі землі в давнину.

План

1. Князівство «Само».
2. Велико-Моравська держава.
3. Словаччина у X – XIV ст.
4. Економічний, політичний і соціальний розвиток. Взаємовідносини з сусідами.

5. Розвиток освіти у середньовічній Словаччині.
6. Архітектура Словацьких міських центрів.
7. Культура Словаччини у X – XIV ст.
8. Словацькі землі в XV – XVII ст.
9. Економічний розвиток Словаччини у XVIII ст. Розквіт гірничої металургії.
10. Політичне становище словацьких територій в XVIII ст.

ЛЕКЦІЯ № 9-10 (4 год.)

Тема 5. Історія Чеських земель в середньовічну добу.

План

1. Чехія в період Раннього Середньовіччя (X-XII ст.).
2. Занепад чеської державності (XV – перша половина XVII ст.).
3. Гуситський рух в XV ст.
4. Соціально-економічний і політичний розвиток Чехії з 1471 по 1526 рр.
5. Соціально-політичний розвиток чеських земель у складі Габсбурзької монархії 1526-1620 рр.
6. Чеські землі в період Тридцятирічної війни.

ЛЕКЦІЯ № 11 (2 год.)

Тема 6. Південні слов'яни в добу середньовіччя.

План

1. Утворення болгарської держави та народності. Перше Болгарське царство.
2. Складання сербської державності.
3. Утворення Чорногорії.
4. Утворення Боснійського королівства.
5. Хорвати між Франкською та Візантійською імперіями у VII-IX.
6. Дубровник і Далмація в X – XI ст.
7. Південнослов'янські землі під владою Османів (XIV – перша половина XVII ст.).

ЛЕКЦІЯ № 12 (2 год.)

Тема 7. Східні слов'яни в добу середньовіччя

1. Об'єднувчі процеси в Руських землях у XIII – сер. XV ст.
2. Суспільно-політичне життя у VIII – IX ст.
3. Державно-політичне становлення Великого князівства Литовського.
4. Політичне становище Речі посполитої XVI – XVII ст.
5. Утворення і зміцнення Російської централізованої держави (XV – XVI ст.).
6. Народи Східної Європи у другій половині XV – XVI ст.

Підсумковий контроль знань з дисципліни (перелік питань до іспиту)

1. Велике розселення слов'ян.
2. Концепції прабатьківщини слов'ян.
3. Язичницькі вірування давніх слов'ян.
4. Норманська теорія виникнення державності у слов'ян.
5. Діяльність Кирила і Мефодія.
6. Великоморавська держава.
7. Перше Болгарське царство.
8. Четвертий хрестовий похід і південні слов'яни.
9. Внутрішня політика перших П'ястів.
10. Польські землі у період політичної роздробленості.
11. Внутрішня колонізація у Польщі та Чехії у X – XV ст.
12. Реформи Казимира III Великого.
13. Зовнішня політика династії Пржемисловичів.
14. Формування станово-представницької монархії у Польщі.
15. Розвиток міст у Польському королівстві у XII – XV ст.
16. Формування станово-представницької монархії у Чехії.
17. Династична боротьба у Чехії у XIII – XIV ст.
18. Ідеологічна боротьба в Чехії у XIV – XV ст.
19. Ягеллонський та Карлівський університети.
20. Польсько-литовські унії XIV – XV ст.
21. Боротьба Польщі і Литви із Тевтонським орденом.
22. Боротьба Польщі і Литви із монголами.
23. Вендська держава.

24. Болгарсько-візантійські війни VIII – XIV ст.
25. Сербсько-візантійські війни VIII – XIV ст.
26. Сербсько-турецькі війни.
27. Дубровницька республіка.
28. Етногенез болгар.
29. Етногенез хорватів. 30. Білоруські землі у складі Великого князівства Литовського.

Список рекомендованої літератури

1. Абашин Н. С., Козак Д. Н., Синиця Є. В., Терпиловський Р. В. Давні слов'яни. Археологія та історія : навчальний посібник. К. : «Стародавній світ», 2012. 366 с.: 417 рис.
2. Власто А. П. Запровадження християнства у слов'ян: Вступ до середньовіч. історії слов'янства / З англ. Пер. Р. Ткачук та Ю. Терех; Худож. оформ. С. Полохайло. К. : Юніверс, 2004. с. 496: іл. Бібліогр.: С. 456–496.
3. Зашкільняк Л. О., Крикун М. Г. Історія Польщі. Від найдавніших часів до наших днів. Львів : Львівський національний університет ім. Івана Франка, 2012. 759 с.
4. Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до XX ст.). Курс лекцій : навч. посібник / В. І. Яровий, П. М. Рюдяков, В. П. Шумило та ін. Вид 2-ге, стереотипне. К. : Либідь, 2003. 632 с.
5. Чорній В. П. Історія Болгарії. Львів : ПАІС, 2007. 404 с.: іл., карти.
6. Середньовічне населення межиріччя Верхнього Пруту та Середнього Дністра (XI – перша половина XIII ст.). Чернівці : Зелена Буковина, 2006. с. 284
7. Баран В. Д., Козак Д. Н., Терпиловський Р. В. Походження слов'ян. К., 1991. 386 с.
8. Историография истории южных и западных славян. М., 1987. 237 с.
9. История южных и западных славян : курс лекций. М., 1979. 450 с.
10. Источниковедение истории южных и западных славян. М., 1998. 280 с.
11. Кісь Я. П. Етногенез слов'ян. Львів, 1985. 234 с.

12. Лаптева Л. П. Гуситское движение в освещении современников. Источники и материалы для практических занятий. М., 1992. 215 с.
13. Лаптева Л.П. История Чехии периода феодализма (V век – 1648 г.): учебное пособие. М., 1993. 300 с.
14. Макова Е. С. История южных и западных славян. Период феодализма (VI - середина XVIII в.): учебно-методическое пособие. М., 1987. 180 с.
15. Москаленко А. Е. Возникновение и развитие феодальных отношений у южных славян. Хорваты и сербы. М., 1978.
16. Павленко Ю. В. Передісторія давніх русів у світовому контексті. К., 1991. 154 с.
17. Петров В. П. Походження слов'ян. К., 1991. 161 с.
18. Яровий В. І. Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до XX ст.). Курс лекцій : навч. посібник. К., 2003. 632 с.
19. Анна Комнина. Алексиада / вст., пер., комент., Я. Н. Любарського. М., 1965. 150 с.
20. Інститут археології Національної Академії наук України. URL: <http://www.iananu.kiev.ua/>